

Tuuli Räsänen

Erityisesti Muuramessa

Muuramessa on luovuttu perinteisistä erityisopetuksen oppilasryhmittelyistä. Siihen on tarvittu tiivistä aineenopettajien ja erityisopettajien yhteistyötä. Tukemalla erityisesti koulunkäynnin alkuvaihetta oppilaille on pyritty antamaan mahdollisimman hyvät edellytykset integroitua yleisopetuksen ryhmiin läpi peruskoulun. Yläluokilla pärjäämistä edesauttavat Tupa-luokat, joissa sama erityisopettaja seuraa oppilaan mukana usean vuoden ajan.

KEHITTÄMISEN LÄHTÖKOHDAT

Vahvasti muuttovoittoisessa Muuramen kunnassa oli 1990-luvun alussa hieman alle 7 000 asukasta ja neljä erityisopettajaa. Silloisilla alasteilla, joita kunnassa oli yhteensä neljä, toimi kaksi kiertävää laaja-alaista erityisopettajaa ja yläasteella yksi erityisopettaja. Harjaantumisopetusta annettiin yhdessä luokassa. Tänä päivänä Muuramessa on 8 800 asukasta ja yhteensä kolmetoista erityisopettajaa, joista kaksi on harjaantumisopetuksessa. Tähän tilanteeseen ei ole päästy hetkessä vaan erityisopetuksen pitkäjänteisellä suunnittelulla.

Muurame on ikärakenteeltaan Keski-Suomen alueen nuorimpia kuntia. Kouluikäisten ikäluokissa on 135–158 oppilasta, ja kaiken kaikkiaan kouluaan Muuramessa käy 1 306 oppilasta. Se asettaa erityisiä vaatimuksia kunnan palvelurakenteelle. Haasteisiin on pyritty vastaamaan jatkuvalla kehitystyöllä sekä joustavalla hallintorajat ylittävällä yhteistyöllä.

Lähtölaukaus tälle yhä jatkuvalla työlle annettiin usean vuoden kestäneessä, vuonna

1997 alkaneessa Mureke-projektissa, jossa karotettiin kunnan erityistä tukea tarvitsevien lasten tilannetta päiväkotikäisestä jatko-opintokäiseksi asti. Hanke oli osa Opetushallituksen organisoimaa erityisopetuksen laatu-hanketta. Tavoitteena tuossa vaiheessa oli selvittää silloiset resurssit, niiden jakautuminen sekä lisäresurssien tarve ja luoda tuolta pohjalta joustava ja nopeasti tilanteisiin reagoiva erityisopetusjärjestelmä. Erityistä huomiota kiinnitettiin myös jatkuvaan vaikeuksissa olevien oppilaiden tunnistamiseen, nivelvaiheisiin sekä tiedonsiirtoon. Vaikka projekti päättyikin jo vuosia sitten, on erityisopetusjärjestelmän kehittämistä jatkettu projektin pohjalta edelleen.

MONIMUOTOINEN MUURAMEN MALLI

Muuramessa toteutetun erityisopetusmallin perusidea on osittain päinvastainen kuin se, jota Suomessa yleensä käytetään. Siinä, missä muualla pienimpiä oppilaita integroidaan varsin usein yleisopetuksen ryhmään, opiskelevat muuramelaiset erityistä tukea tarvitsevat alkuopetusikäiset pääsääntöisesti kiinteänä ryhmänä pienluokissa. Mitä ylemmäs luokkatasoilta siirrytään, sitä enemmän oppilaat viettävät aikaa yleisopetuksen perusopetusryhmissään erityisopetusluokan tai -ryhmän sijasta. Muuramen inklusiivisessa erityisopetusmallissa on myös lähdetty poistamaan erityisopetuksen sisäisiä luokitteluja (EMU, ESY jne.) joustavien Tupa-pienluokkien avulla sekä pyritty keskitämään erityisopetuksen resursseja erityisesti alkuopetuksen oppilaille. Voidaankin puhua

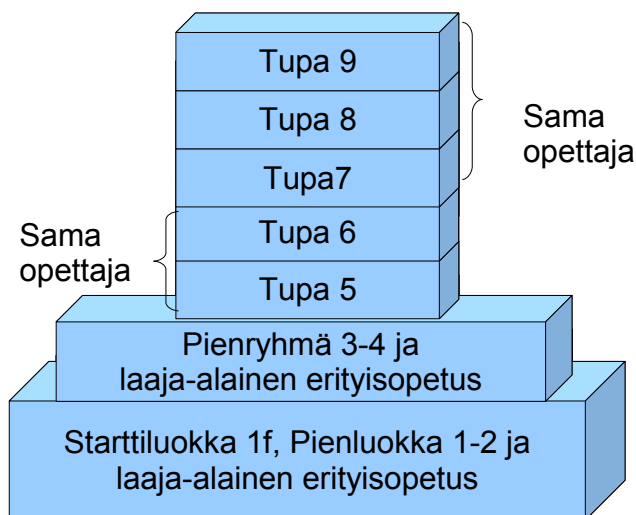
erityisopetuksen pyramidimallista, jossa oppilaita integroidaan iän ja taitojen karttuessa sekä yleisopetukseen että lopulta yhteiskuntaan.

Tämän ajattelun takana on halu turvata koulupolkuansa aloittelevalle oppilaalle mahdollisimman intensiivinen perustaitojen opetus erityisopettajan tuella niin luku-, kirjoitus- kuin laskutaidossakin sekä tukea häntä tarvittaessa tarkkaavuuden ja toiminnanohjauksen kehittymisessä. Kun oppilas saa hyvät perusvalmiudet, hänellä on paremmat mahdollisuudet myöhemmin integroitua ikäluokan opetukseen sekä tiedollisesti että sosiaalisesti. Peruskoulun päättyessähän jokainen oppilas siirtyy erityisyhteiskuntien sijasta kaikille yhteiseen yhteiskuntaan.

Toisena perusideana mallissa on opettajien, erityisopettajien sekä avustajien tiivis ja joustava yhteistyö, joka kestää koko perusopetuksen ajan. Oppilaat ovat koulussa yhteisellä vastuulla, ja tukitoimia suunniteltaessa pyritään aina oppilaan kannalta parhaaseen ratkaisuun. Lähtökohtaisesti kaikki oppilaat ovat oman perusopetusryhmänsä oppilaita läpi kouluasteiden ja tukea pyritään tarjoamaan joustavasti tarpeen mukaan. Toisin sanoen kaikki oppilaat

ovat ”tavallisia” oppilaita, olipa heillä sitten erityisopetussiiirtopäätös tai ei.

Tärkeänä pidetään myös tuen tarpeen varhaista havaitsemista. Jos oppilaiden oppimisen pulmia ei ole havaittu aikaisemmin, heidät voidaan ohjata seulonnoista ja testeistä saatujen tulosten pohjalta tarkempaan diagnosointiin ja erityisopetukseen. Ensimmäinen tärkeä nivelvaihe on siirtyminen esikoulusta kouluun. Tällöin arvioidaan lasten kouluvalmius, minkä perusteella saadaan tietoon lapset, jotka todennäköisesti tarvitsevat erityistä tukea. Tutkimukset antavat tietoja erityisopetuksen tarpeesta ja esimerkiksi pienryhmään pääsemisen perusteista. Testauksen suorittavat kiertävät erityislastentarhanopettajat, psykologit ja laaja-alaiset erityisopettajat yhdessä. Laaja-alaiset erityisopettajat testaavat suunnitelmallisesti läpi alakoulun lukemista, kirjoittamista ja matematiikan taitoja. Toinen tärkeä nivelvaihe on yläkouluun siirryttäessä. Tällöin äidinkielen, matematiikan ja englannin testauksen tulokset siirtyvät yläkouluun erityisopettajien käyttöön samalla, kun ne menevät tiedoksi vanhemmille.

KUVIO 1: Muuramen pyramidimalli

ALKUPOLKU

Alkuopetuksessa yleisopetuksen ryhmien erityisopetuksesta vastaa kaksi laaja-alaista erityisopettajaa. He antavat puhe- ja lukiopetusta yksilö- ja pienryhmissä. Heidän vastuualueensa on laaja, sillä he kahdestaan huolehtivat koko kunnan alkuopetuksen oppilaista ja sen lisäksi kaikista sivukoulujen oppilaista (luokat 1–6). Tämän lisäksi alkuopetuksessa toimii kaksi pienryhmää, joista 1f-luokka on koulutyötään aloittaville ensimmäisen luokan oppilaille ja Pienluokka 1–2 sekä koulutyötään aloittaville että toista kouluvuottaan käyville. 1f-luokkaa voi kuvata myös starttiluokaksi, sillä tältä luokalta voi ensimmäisen vuoden jälkeen integroitua ensimmäiselle luokalle, toiselle luokalle tai jatkaa koulutyötä joko ensimmäisellä tai toisella luokalla pienryhmässä Pienluokka 1–2:ssa. Pienluokassa koulunsa aloittavat useimmiten ne lapset, jotka tarvitsevat koulutyössään paljon tukea, esimerkiksi hyvin dysfaattiset lapset. Pienluokassa opiskelevat myös yksitoistavuotisen oppivelvollisuuden oppilaat, jotka eivät ole harjaantumislukon oppilaita. Molemmissa ryhmissä työskentelee oma koulunkäyntiavustaja. Oppilaspaikkoja 1f-luokassa on kymmenen ja Pienluokassa kahdeksan.

Alkuopetuksen pienluokkien toimintaperiaatteina ovat työskentelytaitojen oppiminen sekä lukemisen, kirjoittamisen ja laskemisen perustaitojen harjaannuttaminen. Tarkkaavaisuuden, oman toiminnan ohjaamisen ja motoristen taitojen harjaannuttaminen voivat myös olla ensisijaisena tavoitteena koulutyössä. Arkipäivän sanottuna alkuopetuksen pienryhmän tarkoitus on antaa lapselle turvallinen ryhmä, jossa voi kasvaa koululaiseksi. Huolimatta kiinteästä pienryhmästä ja jatkuvasta pienryhmäopetuksesta ei integrointia muihin ryhmiin ole poissuljettu. Pienluokkien ja alkuopetuksen yleisopetuksen luokkien välillä pidetään yhteisiä tunteja mm. liikunnassa ja musiikissa, eikä yhteisiä retkiä, tutustumiskäyntejä ja juhliakaan jätetä väliin. Yleisopetukseen integrointia keillaan heti, kun se on mahdollista. Joku op-

pilas voi käydä äidinkielen tai matematiikan tunneilla, joku ympäristötiedon tai uskonnon tunneilla. Päätöksiä tehdään hyvin oppilaskohteisesti, sillä tuen tarve voi olla kovasti erilainen kunkin oppilaan kohdalla. Toisinaan avustaja lähtee isomman ryhmän kanssa yleisopetuksen luokkaan tai oppilaspari lähtee keskenään. Jokainen tilanne neuvotellaan ja suunnitellaan erikseen. Oppilaat voivat kokeilujaksojen jälkeen integroitua kokonaan yleisopetukseen. Oppilaat ”vaihtavat saattaen” ryhmästä toiseen.

Muuramen malli on tarkoitettu koko kunnan oppilaille, vaikka pienryhmät sijaitsevat kunnan koulukeskuksessa. Sivukouluilla inklusoiva malli on itsestään selvä, sillä oppilaat opiskelevat jatkuvasti yleisopetuksen ryhmässä. Erityisoppilaalla on kuitenkin mahdollisuus siirtyä koulukeskukseen oppilaaksi, mikäli oppilaan katsotaan hyötyvän pienryhmäopetuksesta. Oppilaille voidaan myös järjestää muutaman viikon tai kuukauden jaksoja pienryhmässä.

KOLMANNELTA LUOKALTA VÄLIMALLIIN

Kolmannelta luokalta alkaen kaikki koulukeskuksessa opiskelevat oppilaat kuuluvat yleisopetusryhmiin. Pienluokka muuttuu Tuvan kaltaiseksi pienryhmäksi, jossa opiskellaan yhtä, kahta tai mahdollisesti useampaa ainetta. Pienryhmä on tarkoitettu niille kolmas- ja neljäsluokkalaisille oppilaille, jotka on otettu erityisopetukseen tai jotka noudattavat yksilöllistettyä opetussuunnitelmaa jossakin aineessa. Käytännössä tässä ryhmässä jatkavat koulutyötään ensisijaisesti Pienluokka 1–2:n oppilaat, mutta joukko myös laajenee ja pienryhmän toiminta muuttuu.

Toiselta luokalta kolmannelle jatkettaessa mietitään usein oppilaan äidinkielen, matematiikan ja englannin opiskelua. Opettajat voivat suositella oppilaille pienryhmässä opiskelua, oppilaita siirretään tarpeen tullen erityisopetukseen, ja oppiaineita voidaan yksilöllistää, ellei sitä ole vielä alkuopetusaikana tehty. Toisen

ja kolmannen luokan välinen harppaus on pienelle oppilaalle kohtalaisen suuri.

Kuten muissakin nivelvaiheissa, myös kolmannelle luokalle siirtymisessä on erityisopettajien ja luokanopettajien vuorovaikutuksella suuri merkitys. Pienryhmän tunnit on saatava sopimaan kaikkien kolmansien ja neljänsien luokkien lukujärjestyksiin, sillä kaikki oppilaat noudattavat oman kotiluokkansa lukujärjestystä eli ovat mukana taito- ja taideaineissa niin paljon kuin mahdollista. Pienryhmissä opiskellaan vain äidinkieltä, matematiikkaa ja englantia ja joskus ympäristötietoa. Oppilaat, jotka tarvitsevat aikuisen apua enemmän esimerkiksi liikunnassa tai käsitöissä, saavat seurakseen avustajan. Pienryhmässä työskentelee yksi avustaja, joka pääsääntöisesti on aina oppilaiden mukana yleisopetuksen luokissa, mutta tarvittaessa hän toimii myös pienryhmässä tai yhden oppilaan kanssa.

Ne kolmannen ja neljännen luokan erityisoppilaat, jotka eivät tarvitse pienryhmäopetusta, ovat laaja-alaisen erityisopettajan vastuulla. Kolmannen ja neljännen luokan aikana he totuttelevat vähitellen opiskelemaan joustavasti sekä yleisopetuksessa että erityisopetuksessa. Tässä vaiheessa laaja-alainen erityisopettaja ja pienryhmänopettaja toimivat rinnakkain. Tämä on ”välimalli” siirryttäessä viidenneltä luokalta lähtien opiskelemaan jatkuvaan Tupa-malliin.

TUPAMALLISSA VIIDENNELTÄ LUOKALTA

Tupa-lyhenne syntyi sanasta tukipalvelu, mikä hyvin kuvastaa pienryhmän luonnetta. Erilaisia tukipalveluja pyritään tarjoamaan oppilaiden tarpeiden mukaisesti. Jokaisella luokka-asteella viidennestä luokasta lähtien on oma Tupa, jossa yksi erityisluokanopettaja vastaa koko ikäluokan erityisopetuksesta: sekä ns. laaja-alaisesta erityisopetuksesta että yksilöllisin tavoittein opiskelevien opetuksesta. Tupa 5 ja Tupa 6 koostuvat nimensä mukaisesti viidennen ja kuudennen luokan oppilaista. Näiden kahden luokan

aikana oppilaille on sama erityisopettaja, ja hänen mukanaan oppilaat saapuvat myös yläkouluun tiloihin siirtyessään kuudennelle luokalle.

Ennen varsinaista Tupaan siirtymistä tuetaan oppilaan pärjäämistä yleisopetuksen luokassa monin tavoin, mm. erityisillä oppimateriaaleilla tai ohjaamalla avustaja hänen luokseen. Vasta silloin, kun opiskelu ei tukitoimista huolimatta tuota tulosta yleisopetuksessa, voi oppilas jonkin aineen osalta siirtyä Tupaan. Tupa-opiskelussa pyritään mahdollisimman joustaviin järjestelyihin. Oppilas voikin tarvittaessa opiskella jaksolla Tuvassa lähes kaikki aineet yleisopetuksen tai HOJKS:n pohjalta tai saada tukea vain osaan jotakin ainetta, esim. äidinkielen kielioppiin. Oppilaille on myös tarvittaessa mahdollisuus tehdä kokeet Tupa-luokassa tai erillisessä tilassa yhdessä avustajan kanssa.

Siirryttäessä yläkouluun ja aineenopettajajärjestelmään toimivat Tuvat myös eräänlaisena luokanopettajasysteemin jatkeena niille oppilaille, joiden on vaikea sopeutua jatkuvasti vaihtuviin luokkiin ja opettajiin. Nivelvaiheen (6. ja 7. luokka) erityisopettajat ovat tiiviisti mukana yläkouluun opetusryhmien jakoja suunniteltaessa. Näin pyritään ennaltaehkäisemään toimimattomien oppilasryhmien syntyminen ja mm. löytämään rauhallisia opiskelukavereita tarkkaavuuden ongelmista kärsiville oppilaille. Käytännössä on myös koettu hyväksi keskittää laajoista oppimisvaikeuksista kärsivät oppilaat samoihin opetusryhmiin. Tällöin ryhmissä voidaan sekä hyödyntää samanaikaisopetusta että keskittää avustajan toiminta sitä eniten tarvitseville oppilaille.

Seitsemännen luokan alkaessa ottaa yksi yläkouluun kolmesta erityisopettajasta vastaan Tupa 6:ssa aikaisemmin opiskelleet sekä mahdollisesti muut tukea tarvitsevat oppilaat. Hän jatkaa tämän ryhmän kanssa yhdeksännelle luokalle asti ja ottaa matkalla joukkoon mukaan ne, jotka syystä tai toisesta tarvitsevat sparrausta yläkouluun aikana. Koko ajan yhteistyö aineenopettajien ja erityisopettajien välillä on erittäin tiivistä ja tukea pyritään tarjoamaan ennen kuin suuria notkahduksia ehtii tapahtua.

Erityisopettaja toimii myös toisena luokanvalvojana silloin, kun oppilas tarvitsee laajempia tukitoimia.

Yhdeksännen luokan aikana Tupa 9:n erityisopettaja osallistuu kiinteästi ammatinvalinnan kuvioihin, ja hän myös saattelee lähtevät oppilaat toisen asteen koulutukseen. Yhteistyötä tehdään tiiviisti paikallisten oppilaitosten kanssa. Tämän jälkeen alkaa erityisopettajan kierros uudestaan tulevien seitsemänsien luokkien oppilaiden testausten ja palaverien parissa.

POHDINTAA

Mallin kehittämisen aikana on käyty lukematomia keskusteluja erityisopettajien, esimiesten ja sivistystoimen kesken ja annettu perusteluja perustelujen perään. Mallin kehittäminen on vaatinut aktiivisuutta ja avoimuutta, ja onpa se tuonut joskus mukanaan ahdistustakin. Hyvän lopputuloksen tärkeimpinä osatekijöinä ovat olleet kunnan myönteinen suhtautuminen erityisopetuksen kehittämiseen ja jatkuva, kiinteä vuorovaikutus erityisopettajien kesken. Erityisopetus toimii tiiminä, johon kuuluu myös varhaiskasvatuksen väkeä. Kokoonnumme yhteen muutamia kertoja lukukaudessa. Kuka tahansa voi kutsua kokouksen koolle jonkin asian tai idean vaatiessa yhteistä keskustelua. Näissä keskusteluissa nousee esille mallin pulmakohdat ja kehittämistarpeet, joihin pyrimme etsimään erilaisia ratkaisuja ja toimintamalleja.

Tämä malli vaatii myös yleisopetuksen ja erityisopetuksen tiivistä yhteistyötä ja jatkuvaa vuorovaikutusta. Vuorovaikutusta on niin virallisissa palavereissa kuin epävirallisissa käytäväkeskusteluissakin. Vaikka integrointia yleisopetukseen pidetään tavallisesti erityisen haastavana yläkoulun puolella, ovat saamamme kokemukset olleet hyviä. Myös aineenopettajat kokevat saavansa tukea sitä tarvitessaan sekä erityisten että ihan tavallisten oppilaiden opetuksessa. Vaikeuksista uskalletaan puhua avoimesti ja ratkaisuja pulmiin haetaan yhdessä. Yhteistoiminta perustuu molemminpuoliseen luotta-

mukseen ja haluun toimia oppilaan parhaaksi. Päivittäiset käytännön yhteistyöasiat hoidetaan pääosin välituntien aikana, mutta tarvittaessa yhteistä aikaa järjestetään mm. koulupäivän jälkeen. Esimerkiksi oppilaan arvioinnin tekevät usein aineenopettaja ja erityisopettaja yhdessä.

Mikään järjestelmä ei ole täydellinen, valmis eikä pysyvä. Aina emme pysty palvelemaan kaikkia oppilaita parhaalla mahdollisella tavalla, vaikka monille oppilaille pystymmekin tarjoamaan apua. Kunnan ulkopuolisia erikoissairaanhoidon tai erityiskoulujen palveluja tarvitaan joka tapauksessa jonkin verran. Tällä hetkellä huolta aiheuttaa psykiatristen palvelujen lisääntyvä tarve. Psykiatrasta tukea tarvitseville lapsille olemme yrittäneet saada apua, ja olemme miettineet, miten erityisopetus voisi palvella paremmin ja ennaltaehkäisemmin psyykkisesti oireilevia lapsia ja perheitä. Keskustelut ovat jo käynnissä terveydenhoidon ja sosiaalitoimen kanssa yhteistyön tiivistämiseksi ja kehittämiseksi.

Omien kokemustemme perusteella voimme sanoa, että tämä monialainen malli antaa mahdollisuuksia ja liikkumavaraa enemmän kuin yhtä näkökulmaa toteuttava malli. Keskustelu, vuorovaikutus ja yhteistyö ovat osoittautuneet hedelmällisiksi pulmatilanteita ratkottaessa. Oppilaat voivat olla viidenneltä luokalta lähtien tiiviisti oman luokkansa oppilaita, jolloin varhaisnuori liittyy vahvasti luokkakaverihinsa. Erityisopetuksessa käyvä oppilas ei ole mitenkään erityinen, ja voi myös olla tunteja, jolloin luokassa onkin kaksi opettajaa eikä edelleenkaan yhtään erityistä erityisoppilasta.

Tuuli Räsänen, KM, TTM, toimii erityisluokanopettajana Muuramessa. Ohjeita kirjoittajille